

PREOCUPĂRI PENTRU ALCĂTUIREA UNEI ISTORII NAȚIONALE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DAN BERINDEI
MARIA DOGARU

Numărindu-se printre elementele componente ale vieții spirituale, istoria a jucat, de-a lungul vremii, un rol deosebit în formarea și dezvoltarea simțămintelor de dragoste față de glia strămoșească, contribuind la afirmarea conștiinței naționale.

În veacul al XIX-lea, veacul realizării unor importante deziderate ale existenței românești, interesul pentru trecut crește într-o măsură și mai mare, istoria devenind unul din mijloacele de luptă pentru sporirea prestigiului națiunii, pregătirea statutului de independență și înfăptuirea unirii depline.

Documente păstrate în fondurile și colecțiile arhivistice atestă preocupările oficialităților din Principatele Unite și inițiativele unor minți luminate din Transilvania și de dincolo de Carpați în vederea luării unor măsuri vizînd pe de o parte strîngerea mărturiilor trecutului constituind baza istoriei naționale și conservarea tuturor dovezilor asupra evenimentelor contemporane în vederea transmiterii lor ca pe un prețios tezaur, generațiilor ce vor urma, pe de alta redactarea unei istorii naționale reflectînd zburciumata existență a neamului, istorie menită a proba lumii contribuția românilor la dezvoltarea civilizației și a justifica dreptul lor de a trăi liberi în vatra strămoșească.

Aceste măsuri ne dezvăluie interesul pentru depistarea și conservarea vestigiilor arheologice atestînd civilizația creată de autohtoni¹, preocuparea de a se creea muzee în care să fie concentrate cele mai reprezentative dovezi ale trecutului națiunii², luarea de măsuri pentru zugrăvirea pe pinză a unor evenimente contemporane importante³ astfel încît generațiile care vor urma să poată cunoaște pe baza unor izvoare diverse neconținută luptă desfășurată de înaintași pentru apărare și unitate.

În paginile ce urmează relevăm pe baza unor documente insuficient intrate în atenția cercetării științifice, acțiuni întreprinse la mijlocul veacului al XIX-lea pentru alcătuirea unei istorii naționale.

1. Arh.St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, Țara Românească, dosar nr. 399/1860, f. 1—570.

2. În fondul menționat există două dosare (1533, 1534/1864), intitulate „Adunarea știrilor istorice prin tablouri de pe la mănăstiri și biserici din țară”.

3. *Idem*, dosar 365/1860. Vezi și M. Dogaru, *Istoria necunoscută a unui tablou*, în : „Magazin Istoric”, an XIV, nr. 1 (154), 1980, p. 33.

Reține în primul rând atenția inițiativelor lui Scarlat Rosetti, unul dintre cei care la sfârșitul secolului trecut a contribuit la realizarea Ateneului Român⁴ de a institui în 1855 un premiu pentru a impulsiona preocupările de elaborare a unor lucrări istorice. Afirmand că una din „cele mai vii și călduroase dorinți” a sale a fost de a vedea „națiunea și literatura noastră dotată cu o istorie mai completă a României” și considerind că în Transilvania erau condiții mai propice pentru redactarea unor astfel de lucrări, neîndoielnic și pentru a stimula lupta pentru unire, Scarlat Rosetti a depus suma pe care o oferea ca premiu în orașul Sibiu, unde a și difuzat condițiile pe care urma să le îndeplinească lucrarea de istorie pe care o aștepta.

În 1860, convins că transformările politice determinate de înfăptuirea Unirii și urcarea pe tron a domnitorului Alexandru Ioan Cuza au asigurat libertatea presei, iar „biblioteca națională a Capitalei s-a înăvuiț cu un însemnat număr de opere atingătoare de istoria țării”, deci s-au înlăturat „principiile cele mai de căpetenie” care l-au îndemnat inițial să hotărască decernarea premiului la Sibiu, Scarlat Rosetti a retras suma din orașul transilvănean amintit și a organizat un astfel de concurs în București. Dorind să înlesnească mai „bine mijloacele necesarii la o asemenea lucrare” cât și „pentru a înmulți numărul concurenților” acest inimos patriot a dublat premiul și a anunțat că pune la dispoziția celor care s-ar angaja să facă o astfel de lucrare volumele pe care le avea în biblioteca sa și o încăpere unde să se poată studia. În 1864 Scarlat Rosetti „apreciind favoarea cu care primește națiunea tot ceea ce se atinge de instrucțiunea publică”, văzind interesul față de „operele istorice ale patriei”, a mărit suma pînă la 1000 de galbeni și s-a declarat hotărît să pună lucrarea sub auspiciile Ministerului Instrucțiunii Publice⁵.

Importanța deosebită pe care o avea istoria în ansamblul transformărilor pe care le suferea societatea românească și rolul ei mobilizator în concretizarea idealurilor de viitor au determinat preluarea unor inițiative în această direcție și de către oficialități.

O primă acțiune în acest sens a reprezentat-o organizarea, în 1859, de către Așezămintele Brincovenesti a unui concurs menit să crească interesul pentru alcătuirea de „lucrări originale de interes național românesc”⁶. Organizatorii recomandau celor interesați să concureze la premiul, ce urma a se da din doi în doi ani, să abordeze, printre altele, problemele de bază ale istoriei românilor, să se preocupe de întocmirea unui „tratată despre coloniile romane din Dacia”, în cadrul căruia să se analizeze administrația civilă și militară avînd în vedere spațiul geografic locuit odinioară de daci⁷.

Un alt pas înainte în acest domeniu l-a reprezentat apoi înființarea

4. Scarlat Rosetti (1802–1872) a donat în favoarea Ateneului Român pe lângă o impresionantă sumă de bani, mai multe imobile din București, circa 4500 volume cărți și o valoroasă colecție numismatică. Tot el a instituit în 1867 un concurs pentru construirea unui local destinat funcționării viitoarei biblioteci publice. Vezi Virgil Tatomir, **Ateneul Român Inventar Arhivistic**, București, 1974, p. 13.

5. Ministerul Instrucțiunilor Publice și Cultelor, Țara Românească, dosar 310/1860, f. 1–3 v.

6. *Idem*, dosar 2627/1859, f. 22.

7. *Idem*.

„Comisiei pentru adunarea materialelor necesare alcătuirii istoriei naționale”⁸.

Parcurend paginile dosarului cuprinzând actele în legătură cu această comisie constatăm că, din inițiativa Adunării legislative s-a publicat în „Monitorul Oficial”, un scurt anunț în legătură cu persoanele invitate a face parte din numita comisie: August Treboniu Laurian, Ion Maiorescu, Ion Brătianu, Alexandru Odobescu, P. Cernătescu, Florian Aron și Ioan Eliade⁹.

Una din piesele cele mai importante ale dosarului este reprezentată de textul adresei invitației trimisă la 12 septembrie 1860 de ministrul Instrucției Publice Vasile Boerescu, viitorilor membri ai comisiei — adresa ce constituie de fapt o convingătoare expunere de motive asupra obiectului comisiei și asupra semnificației istoriei pentru un popor, „Istoria României, așa precum au națiunile civilizate este o operă pe care încă nu o avem. Dumnezeu însă simți ce este pentru o națiune istoria sa; ea este imaginea trecutului din care rezultă învățăminte și exemple pentru viitor, ea conservă drepturile și ne aduce aminte datoria, ea laudă virtutea, trimbiță gloria, dă omagiu eroilor și ne face a ne înfiora de viciu, a disprețui lașitatea, a admira bravura. În partea sa analitică istoria ne face a vedea niște fapte și evenimente ce altfel s-ar crede moarte; prin partea sa sintetică istoria ne arată rațiunea de a fi a lucrurilor și ne explică fenomenele vieții sociale precum științele naturale ne explică pe cele ale vieții fizice.

Cum dar o națiune ar putea progresa fără istorie, precum nu poate progresa fără alte științe pozitive? Cum o naționalitate ar putea crește pe când îi lipsește istoria, baza individualității sale? Dar românii sînt o națiune ce vrea să progreseze, românii au o naționalitate, istoria lor există prin fapte, se conservă prin acte, se constată prin drepturi; rămîne ca aceste elemente primordiale să se adune, să se completeze, să se coordoneze și să se combine spre a forma o adevărată istorie.

Deja mai mulți români de merit trecuți și prezenți, au tratat istoria noastră în diverse epoci sau sub diferite puncte de vedere. Dar toate aceste opere care pot foarte mult veni în ajutorul unei istorii naționale se pot considera ca niște părți izolate ale unui tot incomplet; despre acest tot este acum vorba.

Ceea ce lipsește mai ales pentru formarea unei istorii naționale, este adunarea documentelor relative la dînsa. Această singură lucrare preliminară poate cere mai mult timp spre a se putea realiza. În bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice se află prevăzută o sumă pentru premii și încurajări științifice.

Ce altă încurajare mai productivă s-ar putea face decît lucrarea pentru o istorie națională?

De aceea o parte din acea sumă din anul acesta se destină pentru acest scop.

8. Idem, dosar 363/1860, f. 1—32.

9. Dosarul a fost analizat pe scurt de Dan Berindei, în *Proiecte de înființare a unei societăți academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii și articole de istorie”, III (1961), p. 224—225.

În mijlocul preocupărilor noastre politice, de reforme sociale, nu trebuie să se uite și știința și mai ales istoria.

Această lucrare este cu atât mai necesar a se începe acum că ea poate dura mai mulți ani și un început de timpuriu ne face a câștiga un viitor".

Adresa se încheie cu cuvintele : „Sper domnule că apreciind interesul acestei misiuni nu veți lipsi a servi prin lumina dumitale, o chestiune ce interesează atât de mult națiunea română” ¹⁰.

Din răspunsurile date de persoanele invitate a compune comisia surprindem interesul cu care a fost primită această inițiativă, entuziasmul cu care societatea românească sprijinea astfel de propuneri.

P. Cernătescu declara că a primit cu : „vie mulțumire invitarea” la Comisia ce avea „frumosul scop” de a alcătui istoria neamului, el considerându-se „fericit de a putea contribui cît de puțin la această lucrare atât de mult simțită și dorită” ¹¹.

Ion Brătianu mulțumea de asemenea ministrului : „pentru onoarea ce mi-ai făcut însărcinîndu-mă și pe mine cu adunarea documentelor istorice”, declarînd „Negreșit domnule ministru că primesc să iau parte la o lucrare atât de folositoare pentru România” ¹². Florian Aaron consemna că „subsemnatul a salutat cu bucurie norocita idee emisă de a se lua măsură pentru adunarea materialului care să servească la lucrarea unei istorii complete a românilor, încredințat că un asemenea început va asigura rezultatul cel mai nimerit de-a se da în mina națiunii cartea ce o așteaptă cu mare sete”. Apreciînd scopul „patriotic și național” al inițiativei, Florian Aaron oferea „cu toată plăcerea puținele sale mijloace în dispozițiunea comisiei”. În final inimosul transilvănean arăta : „scoțîndu-mă prea fericit de a lua parte la consultațiunile membrilor ei am onoarea de a-ți face cunoscut că nu voi lipsi a mă afla față la ședința ce se ține în privința aceasta, în locul, ziua și ora determinată” ¹³.

La 5 noiembrie 1860, la Consiliul de Miniștri a avut loc prima ședință a comisiei menite „a se ocupa cu sorgintele istorice ale națiunii române”, în cadrul căreia a fost ales președinte provizoriu August Treboniu Laurian, iar ca secretar Gheorghe Sion, tot aici s-a hotărît să se redacteze un proiect de statut pentru a se stabili modul de lucru al comisiei, proiect ce urma să fie aprobat prin majoritatea voturilor comisiei ¹⁴.

Conștienți de faptul că la „O asemenea lucrare națională și de mare importanță are deopotrivă interes și țara suroră”, reprezentanții Ministerului Instrucțiunii din Țara Românească s-au adresat și autorității de profil din Moldova. Comunicîndu-se că : „s-a constituit o comisiune pentru elaborarea istoriei țării la care s-au invitat mai mulți bărbați competenți care să procedeze la completarea acestui mare op”, în adresă se sublinia necesitatea de a se constitui și dincolo de Milcov o astfel de comisie, propunîndu-se ca „printr-o prealabilă înțelegere să facem ca să fie o omo-

10. *Idem*, f. 32.

11. *Idem*, f. 5.

12. *Idem*, f. 9.

13. *Idem*, f. 4.

14. *Idem*, f. 14.

genitate de lucru astfel ca producțiunile ambelor comisii să cuprindă, după aceea sinteză, sorgintele ce vor servi mai în urmă la completarea istoriei țării" ¹⁵.

Prin răspunsul ministrului Instrucțiunii din Moldova semnat de Alexandru Urechia se comunica că „neapărat la votarea bugetului viitor" se va „mijloci la cameră încuviințarea mijloacelor pentru cheltuieli trebuitoare la culegerea și elaborarea unei istorii naționale" ¹⁶.

Preocupări pentru alcătuirea de lucrări istorice, mai ales pentru redactarea unei istorii generale a românilor, s-au manifestat în această perioadă și dincolo de Carpați.

Este semnificativă în acest sens cuvântarea rostită la 13/25 octombrie 1864 de Vicențiu Babeș în adunarea generală a Asociațiunii române pentru cultura poporului român din Arad. După ce relatează faptul că „împrejurările au ridicat această asociație la o însemnătate generală, „cu un destin mărețiu și înalt, făcînd-o de faptatoare al înaintării culturii naționale române preste tot", după ce evidențiază că „scopul cel adevărat, principal și final al asociațiunii" era „desceptarea poporului român din somnul neștiinței și al nepăsării, deșteptarea, înaintarea și cultivarea simțului moral și național la poporul nostru"... „toate astea spre scopul suprem al umanității spre civilizațiune", V. Babeș propunea organizarea unui concurs în vederea compunerii lucrării „Istoria despre începutul, descălecarea și renașterea românismului în Orient" ¹⁷.

După părerea sa „a cerceta prin ce fază a trecut poporul nostru de la cea mai însemnată epocă, de la descălecarea sa în Dacia sub Traian, cum a înflorit ea ca colonie italică, cum și prin ce a decăzut el, cum a fost el adesea prea aproape de pierit și cum a renăscut el ca națiune română în Orient", constituie „cel mai frumos și interesant studiu pentru românii cu o minte ageră și o inimă zeloasă". În continuare desprindem din discurs rolul pe care un astfel de studiu urma să-l aibă în stimularea sentimentului național și susținerea luptei pe care românii o desfășurau pentru obținerea de drepturi politice. Convinș că „o dramă mai minunată, mai măreață, mai interesantă decît soarta națiunii române... o soartă mai grea, o existență mai amară, o probă mai lungă ca a românului abea se poate să fi fost ursită cuiva", V. Babeș aprecia că năvălirile „au stins viața publică a poporului, au împilat acest popor nobil și glorios pînă la pămînt" dar „existența lui, și conștiința lui romană, caracterul lui roman nu l-au putut nimici".

În final, V. Babeș arată că „o scriere istorică care întemeiază pe adevărul trecutului și pe realitatea prezentului nostru, cu argumentele cele impunătoare ale logicii și matematicii", va avea pe de o parte rolul să dezvolte spiritul național și să sporească încrederea în înfăptuirea năzuințelor, iar pe de alta să ateste adevărul în fața acelor care nesocoteau poporul român, se opuneau acordării de drepturi politice românilor. Această lucrare urma a fi scrisă într-o limbă „cît de populară și ușor de priceput, într-un stil dulce și melancolic acomodat inimii românului, cu

15. *Ibidem*.

16. *Idem*, f. 15.

17. Vezi. *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională, Documente*, vol. I, Arad, 1978.

o ortografie cit mai simplă, fiind la cumpăna între legile foneticii și ale etimologiei". Propunerea lui V. Babeș a fost în mod deosebit apreciată de participanții la adunare, fapt dovedit prin unanimitatea de voturi cu care a fost aprobată întrucît după opinia generală lucrarea era „de un folos și importanță enormă”.

Sînt doar cîteva dovezi care atestă prețuirea pe care generația de la mijlocul veacului trecut a acordat-o istoriei neamului în care a găsit argumentul cel mai puternic pentru desfășurarea luptei de eliberare socială și națională.

Neîndoielnic aceste preocupări au dus la editarea, în deceniile următoare a colecțiilor de documente ce au facilitat elaborarea sintezelor de istorie românească.

Analiza acestor mărturii reflectă concepțiile înaintate manifestate de reprezentanții culturii românești din epoca respectivă în legătură cu rolul istoriei, concepții care se încadrează în curentul filozofic-materialist contribuind la îmbogățirea gândirii social-politice a vremii.

Remarcăm în mod deosebit înțelegerea societății ca o latură a lumii materiale fapt dovedit prin definirea istoriei ca o disciplină menită să arate „rațiunea de a fi a lucrurilor și să explice fenomenele vieții sociale precum științele naturale explică pe cele ale vieții fizice”¹⁸. Este de asemenea demn de evidențiat modul în care s-a pătruns semnificația pe care istoria o are în impulsionarea activităților social-economice și înțelegerea rolului ce-i revin acestei discipline în formarea și dezvoltarea conștiinței naționale, definirea ei ca o știință ce contribuie, alături de științele exacte, la progresul social¹⁹.

O altă judecată de valoare care se desprinde este însumarea evenimentelor contemporane în faptele cercetate de istorie. Astfel între condițiile pe care le punea în 1860 Scarlat Rosetti în legătură cu lucrarea de istorie pe care dorea s-o vadă realizată era prelungirea „celui de al 8-lea capitol pînă la 7/19 august 1858”.

Lucrarea de istorie preconizată în documentele pe care le-am cercetat urma să fie națională, respectiv să abordeze analitic, în mod crono-logic, pe bază de documente toate aspectele dezvoltării societății românești.

Nu este lipsită de interes informația care se desprinde din aceste mărturii în legătură cu interesul manifestat de opinia publică românească față de istorie, interes exprimat sintetic prin considerarea lucrării de istorie proiectată ca o operă așteptată de națiune cu „mare sete”²⁰ și evidențierea modului în care „tineri și bătrîni”, se întrec a scoate, din nămolosul întunericii al uitării, faptele istorice”²¹.

18. Afirmatie cuprinsă în scrisoarea trimisă de V. Boerescu membrilor Comisiei pentru adunarea materialelor necesare alcătuirii istoriei naționale, dosar 363/1863, f. 1.

19. *Ibidem*.

20. Memoriul lui Scarlat Rosetti din 1860 înaintat ministerului Instrucțiunii publice, în Arh.St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar nr. 310/1860, f. 2, f. 2.

21. *Ibidem*.

R é s u m é

Valorisant certains documents inédits ou insuffisamment connus aux milieux scientifiques, la communication présente des initiatives dues aux promoteurs de la culture ainsi que des préoccupations manifestées des Principautés Unies Roumaines concernant la réalisation d'un ouvrage consacré à l'histoire nationale. Sont présentés, en premier lieu les tentatives de Scarlat Rosetti qui institua un prix destiné à la personne qui allait réaliser „une histoire plus complète de la Roumanie”. Initialement, en 1855, la somme offerte en tant que prix a été déposée à Sibiu, mais après 1859 des conditions plus favorables créées à cet égard dans les Principautés Unies, Scarlat Rosetti décida de transférer la somme à Bucarest où il fit connaître également les conditions de participation au concours.

En 1860, le Ministère de l'Instruction Publique et des Cultes de Valachie constitue une commission qui devait consacrer ses travaux à la rédaction d'une histoire nationale et qui réunissait des personnalités de la vie culturelle roumaine : August Treboniu Laurian, Ion Maiorescu, Ion Brătianu, Alexandru Odobescu, Petre Cernătescu, Florian Aaron et Ioan Eliade. On fait ensuite des références à la correspondance entretenue à cet égard de Bucarest avec les institutions de Moldavie en vue de la constitution d'une commission similaire au-delà du Milcov. On doit ajouter que des préoccupations analogues peuvent être constatées également en Transylvanie, où en 1865 l'assemblée générale de l'Association pour la culture du peuple roumain d'Arad prit acte d'une proposition faite par Vincentiu Babeş.

Tous ces documents mettent en relief les conceptions progressives des représentants de la culture roumaine concernant le rôle que revenait à l'histoire tant pour stimuler les activités socio-économiques pour développer la conscience nationale.